

Л. М. Марчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ МОВИ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ (ПРОСПЕКТ СЛОВНИКА)

Актуальність пропонованого словника зумовлюється тим, що кожна одиниця мови має специфіку відображення національно-культурної інформації. Словниковий склад національної мови фіксує та передає від покоління до покоління специфіку етносоціокультурних норм, підтримуючи спадковість і стійкість етнічного менталітету.

Ключові слова: лінгвокультурологія, постмодернізм, менталітет, гендер, національна мова.

Лінгвокультурологія — філологічна дисципліна синтезованого спрямування, яка використовує дані інших гуманітарних дисциплін (культурології, філології), необхідні для об'єктивного опису високодуховного і ментального простору культури, і втілюється на мовному рівні як синхронно-функціональний культурний аспект значення мовних сутностей.

Мова — це основний засіб соціокоду, знакової реальності культури. Покликання мови — підтримувати стабільність масиву знань, світу діяльності та інститутів спілкування.

Формування ідей, увялень, становлення й надбання знань, тобто зняття невідомого, невизначеного, відбувається в процесі мислення, засвоєння, співставлення, накоплення інформації про щось. Для цього в мові складається система засобів вираження. Проте, будь-який з перелічених процесів починається саме з усвідомлення того, що в людини відсутні знання, думка, дані, потрібна інформація, тобто, будь-яке пізнання світу людина починає з факту невідомості. Одним із чинників утвердження лінгвокультурології як самостійного напрямку дослідження стала поява наукових праць, присвячених описові національної мови через дослідження мисленнєво-мовленнєвої діяльності її носіїв, що нерозривно пов'язана з національною ідентичністю, культурою та освітою мовної особистості. Це праці вітчизняних (В. Жайворонка, В. Кононенка, Л. Мацько, Т. Радзівської, О. Селіванової, М. Шевченко, О. Яковлевої та ін.) та зарубіжних (Н. Арутюнової, В. Буряковської, А. Вежицької, С. Воркачова, В. Воробйова, В. Карасика, С. Кошарної, В. Красних, В. Маслової, З. Попової, Ю. Степанова, В. Телії, О. Хроленка, В. Шаклеїна, О. Шейгал та ін.) дослідників. Наукові розвідки визначають пріоритетні напрями у вивченні взаємозалежності мови та культури, які сприяють поглибленому розумінню полікультурності та цінності кожної національної мови й культури у світі. В розвідці Н. С. Медвідь досліджено семантичний та текстотвірний потенціал лінгвокультурем в українському поетичному мовленні на підставі матеріалів поетичних текстів українських авторів ХХ ст. Виявлено семантико-стилістичні особли-

вості лінгвокультурам, що складають смислову основу національно-словесного художнього образу. Розглянуто смислову структуру тексту через проекцію НСХО на контекст. НСХО визначено як комплексну текстову одиницю пресупозитивного характеру, що разом з іншими компонентами змістової структури тексту забезпечує його інформативність і цілісність, формує його потенціал [4]. Складний ментальний світ людини давно став предметом дослідження таких наук, як психологія, філософія, логіка і лінгвістика і є сукупністю знань, віри, переконань і пам'яті народу. Кожна людина не живе замкнено у своєму внутрішньому світі, вона спроможна реагувати на зовнішній світ, мати власне ставлення до процесів зовнішнього світу, а для цього людина має думку, оцінює різні ситуації, припускає, мислить, приймає рішення.

Словник тлумачить ментальність як «...психічне обличчя, психічний склад народу, нації; психіку, інтелект, характер» [5, с. 185]. Вивчаючи особливості словокористування, можна діагностувати стан духовного здоров'я етносу і, навіть, прогнозувати його еволюцію — за умов адекватної оцінки фактів, послідовності їх реєстрації, встановлення напрямків динаміки.

Багаторівневість поняття ментальність не тільки знімає відому опозицію цінностей і антицінностей культури, але й робить можливим те, що в національній ментальності крім апріорно позитивних ціннісних категорій світогляду (з точки зору його носіїв) знайдуть місце і всі їх чисельні модифікації, які існують на психолого-поведінковому рівні і є, часто, сутностями протирічного або негативного характеру.

Поняття «знання» може бути схарактеризовано як в побутовому, так і науковому значенні, і звично знання розглядається як цілісна і систематизована сукупність наукових (побутових, життєвих, набутих протягом комунікації) понять про закономірності природи, суспільства і мислення, накопичені людством і конкретною людиною в процесі активної перетворюваної наукової, пізнавальної, психологічної, культурологічної, економічної, виробничої та іншої діяльності, перевірена практикою і спрямована на подальше пізнання і, можливо, зміну світу.

Загальнонародна мова — це та основна лінгвістична сутність, якою в нормальних умовах з дитинства володіє кожен представник мовного суспільства (одного етносу), за допомогою неї розвиває свою мисленнєву діяльність і включається в комунікацію і культуру свого народу. Саме ця мова допомагає людині прилучитися до власної її етносу картини світу.

У мовній системі відображаються особливості пізнавального досвіду конкретного народу, риси його матеріальної й духовної культури, а також визначена, прийнята цією мовою «конвенція». Все це в сукупності і створює те, що називають мовною картиною світу [6, с. 30]. Побудова мовної картини світу (або її корекція) може відбуватися за допомогою інтенсивного використання слів і фразеологізмів, які, формуючи фон, одночасно є або стають ключовими; використання їх із зростаючою частотністю помітно впливає на світоприйняття і світогляд носіїв мови.

Ціннісно-орієнтований опис мовної ментальності має опиратися на поняття національного характеру, національних культурних цінностей, національного ідеалу. Р. Кісь в книзі «Мова, думка і культурна реальність» [2, с. 100-101] аналізує гіпотези О. Потєбні щодо орієнтації мови на цінності і ідеали. Зокрема він вказує: «О. Потєбня вважав народи насамперед цілісними «духовними одиницями», а особливий лад (чи, як говорив О. Потєбня «склад») мислення та внутрішні духовні особливості народу — його визначальними прикметами». Автор підтверджує, що саме на рівні живого мовлення відбувається не тільки інтерпретація культури, але й витворення тієї складної мережі культурних смислів (насамперед через вербальне кодування), які стають функціональним опертям дійсного культурного процесу і навіть програмують його перебіг.

Кожна одиниця мови має специфіку відображення національно-культурної інформації. Акцентуючи особливу культурну «напругу» мови на рівні тексту, можемо вказати, що саме лексико-семантичний рівень мови з його «культурною інформативністю» є базою, будівельним матеріалом, «цеглиною» інформативності тексту, і саме тому цей рівень найперспективніший для лінгвокультурологічних досліджень.

Особливу роль у відображенні мовної картини світу відіграє номінативний аспект лексики, її безпосередня зверненість до екстралінгвістичної реальності, оскільки «...всі мовні зміни пояснюються екстралінгвістичними причинами» [7, с. 21].

Проблеми, пов'язані з вербальним впливом на індивідуальну і суспільну свідомість, може вивчатись на матеріалі міфів і легенд, табу і евфемізмів, сакральних термінів, політичної пропаганди, комерційної реклами тощо, всього того, що є різним втіленням вербальної магії. Словом породжується міф — міфологізація свідомості моделює поведінку людей, діяльність яких змінює навколишній світ.

Важливий вклад до формування нової гуманітарної дисципліни вносить лінгвокультурологічна лексикографія. Як новий лексикографічний жанр, такий словник займає проміжне місце між тлумачними, перекладними та енциклопедичними словниками, які передають культурні реалії, традиції та цінності народу, мову якого вони тлумачать.

Тлумачення значення в такому словнику спрямоване на звичайну свідомість носіїв мови та культури, проте кожне тлумачення містить інтерпретацію реалії, що відбиває соціальний досвід певної нації.

Наприклад, відомий словник В. Жайворонка [1] «Знаки української етнокультури», до якого увійшла українська лексика з етнокультурним підтекстом, окремі власні назви, важливі для історії України та ін.

У нашому словникові намагатимемося подати ментальні лексеми, що формують індивідуальну картину світу українця початку ХХІ, який знає історію власної країни.

Наш словник передбачає тлумачення слів, які можуть неоднозначно сприйматися читачем, має включати локалізми, професіоналізми, жаргонізми, сленгізми, okazіоналізми тощо. Також плануємо тлумачити історизми (зазначення мертвих реалій). Матеріалом словника стануть тексти прозаїків ХХІ століття.

Наприклад:

Дикунка — окоп, траншея: Фронт, правда, обійшов стороною, але глибоко копані дикунки лишилися й потепер? (М. Матіос. Вирвані сторінки..., 102).

Змаїцькана — дуже мала, дрібна людина: А я пам'ятаю змаїцькану (дуже дрібну, маленьку) Анну у прилиплий одязі, звільнену з-під снігу, і цілування моїх рук? (М. Матіос. Вирвані сторінки..., 18).

Кичера — гора: Гендечки з моїх Розтік посподить царицею кичера Лиса...? (М. Матіос. Вирвані сторінки..., 102).

Майбах — марка машини, яка зазначає положення людини в українському суспільстві (багатство або високий статус чиновника): Бо, якщо третина чи четвертина людства страждає або гине від голоду, а масний український чорнозем, зарослий бур'яном, дає лише урожай «Майбахів» одному відсоткові вибраних, але не перетруджених роботою і не переобтяжених докорами сумління. То філософія котрого з філософів і з якої епохи може бути застосована до такого сучасного часу? (М. Матіос. Вирвані сторінки..., 7).

Майдан — узагальнена назва місця, де збираються люди, щоб висловити незадоволення владою, або свою власну позицію з того чи того питання (пор. на майдані біля церкви революція іде...П. Тичина), частотне після Помаранчевої революції на Майдані Незалежності: *Так, я не говорила з майданів ніколи*? (М. Матіос. Вирвані сторінки..., 98).

Погранична людина — людина, яка живе на межі держав: ...яка живе на межі пограничної — ласої завжди і для всіх — території, а одночасно живе на пограниччі самої себе — бо не знає, в якій державі вона прокинеться зранку? (М. Матіос. Вирвані сторінки..., 28).

Пошеку — нічого (по-гуцульськи): *З весільних гостей не лишилося й пуцeku* (М. Матіос. Вирвані сторінки..., 21).

Цивільний туризм — безвізовий режим: ...люди з Городенки (Галичина) безперешкодно (кілька місяців 1919 року генерал Зайдек відповідно до міжнародних угод утримував гуцульську частину Буковини в межах Польщі), але з посвідченням особи, ходили через річку-кордон Черемош обробляти свої городи на Буковину. 1919 року, після упорядкування кордонів між Польщею і Румунією, такий цивільний «туризм» припинився... (М. Матіос. Вирвані сторінки..., 25).

Отже, до словника ввійдуть лексеми, що відбивають не лише реалії об'єктивної дійсності, а й предмети думки, з якими співвідносяться певне висловлення в творах сучасної української прози.

Список використаних джерел:

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. — К. : Довіра, 2006. — 703 с.
2. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність / Р. Кісь. — Львів : Літопис, 2002. — 303 с.
3. Матіос М. Вирвані сторінки з автобіографії / М. Матіос. — Львів : ЛА «Піраміда», 2010. — 368 с.
4. Медвідь Н. С. Лінгвокультуреми в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття вчен. звання канд. наук : 10.02.01 / Н. С. Медвідь. — К., 2009. — 18 с.

5. Новий тлумачний словник сучасної української мови : у 4 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. — К. : Аконіт, 1998. — Т. 3.
6. Норман Б. Ю. Универсальное и специфическое в синтаксических моделях славянских языков / Б. Ю. Норман. — Минск, 1988. — 127 с.
7. Meillet A. Linguistique Historique et Linguistique General / A. Meillet. — Paris, 1926. — 21 p.

The currency of the dictionary is caused by the fact that every unit of the language has a specific character of national-cultural information reflection. The vocabulary of the national language fixes and reproduces the specific character ethnological-social-and-cultural norms from generation to generation, with taking into consideration the heredity and stability of ethnic mentality.

Key words: post-modernism, mentality, gender, national language.

Отримано: 25.08.2011 р.

УДК 001(477)(092):37+821.161.2'01

В. П. Мацько

Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ОГІЄНКА: КИЇВСЬКА ДОБА

У статті вперше подано листи до І. Огієнка-педагога і вченого, зацентована увага на його науково-педагогічній діяльності київського періоду. З'ясовано, що «київська доба» для науковця сприяла формуванню його національного світогляду, світобачення.

Ключові слова та словосполучення: світоглядний обшир, інтелектуальна еліта, листи, київська доба, давня українська література, освіта.

У Державному архіві Хмельницької області є фонд Кам'янець-Подільського державного українського університету та Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, де зберігається чимало матеріалів І.Огієнка (переважно листи). Як свідчить список університету за 1919 рік, активними читачами університетської бібліотеки були викладачі, професори, канцеляристи: М. М. Федорів, І. І. Огієнко, М. П. Вікул, С. В. Бачинський, Л. Т. Білецький, М. О. Драй-Хмара, І. А. Любарський, О. З. Неселовський, Й. Х. Оксюк, В. І. Петр, Ю. О. Русов (асистент), А. С. Синявський (приват-доцент), Ю. Й. Сіцінський, М. О. Грінченко (секретар), Ю. А. Гудзій (скарбник), К. Г. Солуха (лікар), Зінаїда Приходько (канцелярист), Андрій Розенкранц (помічник секретаря), Юхим Кошельник (канцелярист; в діаспорі відомий як письменник Анатоль Юриняк), Степан Риндик, Л. Солуха (канцеляристи) [1]. Як бачимо із поважного списку, бібліотечним фондом часто користувалися науковці, доля яких закінчилася сумно після 1920 року: одні емігрували за кордон (Л. Білецький, І. Огієнко, С. Риндик, Ю. Кошельник, Ю. Русов, М. Вікул, С. Бачинський, В. Петр), інші — піддані сталінським репресіям (І. Любарський, М. Драй-Хмара,